

Mustafa Memić

PRILOG ZA DISKUSIJU

Pridružujući se onima koji su odali priznanje organizatorima ovog skupa, želim da skrenem pažnju i na jednu manjkavost, bar po mom mišljenju, cijeneći da time neću umanjiti njegov značaj i sve ono što ga čini vrijednim i društveno korisnim.

Smatram da je u prezentiranoj bibliografiji ispušteno sve ono što se događalo i na prostorima na kojim živi bošnjački narod u dijaspori. Bez obzira što je dio tog naroda otrgnut od svoje matice, protivno svojoj volji i ne svojom krivicom, on nije prestao, ne samo da se osjeća dijelom svog matičnog naroda, nego je svojim ponašanjem u svim značajnijim događanjima pokazivao da je nerazdvojni dio matičnog naroda, kako u odbrani njegovog postojanja i opstanka tako i u oblasti kulture i njegovanju duhovnog jedinstva. On je dio historiografije matičnog naroda pa ga treba zajedno ili uporedo tretirati i pratiti, bar u onim historijskim događanjima koja su bila presudna za Bošnjake u cjelini.

Ne može se, primjera radi, historijski promatrati i istraživati pokret za autonomiju pod vođstvom Husein-kapetana Gradaševića a da se pri tome skoro potpuno ignoriše odnose Bošnjaka u susjednom Novopazarskom sandžaku, jer je u tim vremenima i bošnjački narod na tim prostorima iskazivao, u najviše slučajeva, privrženost tom pokretu, a samo povremeno i svoju odbojnost, što je dovodilo do značajnih sukoba i diferencijacije među pripadnicima istog naroda. Matičnom narodu malo je poznato o punom angažovanju u pokretu Husein kapetana Gradaševića na prostorima Kolašina, Bijelog Polja, Prijepolja, Plava, Gusinja, Bihora, kao i o diferencijaciji koja je tada nastala među tamošnjim Bošnjacima. Bosansko-hercegovačka historiografija i bibliografija sigurno bi bila obogaćena obuhvatanjem ove problematike.

Posljedice Berlinskog kongresa nisu se dešavale niti se mogu ograničeno pratiti samo na prostorima današnje Bosne i Hercegovine. Veoma značajna događanja zbivala su se tada i u dijelu Hercegovačkog sandžaka, koji je danas u državnim granicama Crne Gore, posebno na prostoru Nikšića i Kolašina i drugih krajeva. Puna 42 dana pripadnici bošnjačkog naroda pružali su junački otpor onima koji su bili opredijeljeni da ih unište ili protjeraju sa tih prostora. Etničko

čišćenje, koje je prije toga zahvatilo prostore na kojima su živjeti tzv. "Turci iz Srbije" (u najviše slučajeva Bošnjaci) veoma drastično izvršeno je na prostorima Nikšića, Kolašina, Spuža, Žabljaka, Zete, Bara i Ulcinja. Bilo je to preteča etničkim čišćenjima koja su se dešavala sve do posljednje agresije na Bosnu i Hercegovinu, čije nepoznavanje, ili zanemarivanje, nije iskorišteno kao iskustvo i pouka da se i matičnom bošnjačkom narodu ne dogodi sve ono što je doživio u vremenu od aprila 1992. do konca 1995. godine. Junačka borba bošnjačkog naroda u suprotstavljanju agresiji u Nikšiću i Baru ne bi trebala da ostane u zaboravu, jer je to bila objektivna stvarnost, čije sagledavanje može biti samo od koristi. Posebno je neopravdano prećutkivanje borbe dijela bošnjačkog naroda na sektoru Plava i Gusinja, koji se organizovano suprotstavljao agresiji i odlukama Berlinskog kongresa. Naprotiv, analiza ovog pokreta bila bi poučna i korisna, jer je na tim prostorima agresor doživio svoje prve poraze. Pokazalo se da i jedan brojčano mali i veoma slabo naoružan narod može da se suprotstavi nekoliko puta jačem agresoru, samo ako je svjestan ciljeva za koje se bori i ako je spreman da se žrtvuje da bi opstao, pa i u slučaju kada agresiju podržavaju velike evropske sile, u svojstvu potpisnika odluka Berlinskog kongresa. Nema objektivnog opravdanja da se ovakvi pokreti i pojave prešućuju, jer iskustva koja bi trebala sticati na njima mogu i trebalo bi da budu primjer kako se i u različitim uslovima može voditi uspješna borba.

Na ovom mjestu trebalo bi podsjetiti da i Prizrenska i Pečka liga nisu bile samo pokret albanskog, već dobrim dijelom i bošnjačkog naroda, koji je bio uključen u njega preko svojih delegata iz Novog Pazara, Sjenice, Pljevalja, Plava i Gusinja. Neki od njih bili su i organizatori i čelne ličnosti ovih liga, među kojima su posebno zapaženi Ali-beg Šabanagić, Vehbi Mehdi Nurudin Šemsikadić, poznat kao pljevaljski muftija, Jakub Ferović i drugi. Dogodio se u tom periodu i poznati muhadžirluk Bošnjaka, čime su nastale bitne promjene u demografskoj strukturi stanovništva Sandžaka i na tim prostorima znatno ojačana bošnjačka komponenta.

Slična su se stradanja bošnjačkog naroda dešavala na ovim prostorima kada je vršeno nasilno prevođenje muslimanskog stanovništva u pravoslavnu vjeru, uz prethodno masovno strijeljanje svih onih koji su se suprotstavili pokrštavanju. Oko 50 posto Bošnjaka Sandžaka napustilo je tada svoje domove. I pored svega toga sačuvali su bošnjački duh i svoju privrženost i povezanost sa svojom maticom, što su dokazali i u posljednjoj agresiji na nju.

Sve je ovo bilo predmet historiografije tokom devete decenije posljednjeg stoljeća i bibliografski ne bi trebalo prešutkivati. Ove teme su takođe prisutne i u crnogorskoj historiografiji (dr. Žarko Bulajić, dr. Žarko Šćepanović, dr. Đorđe Pejović, dr. Branko Babić, posebno dr. Radoje Pajević, koji je u svojoj *Kontrarevoluciji* na veoma korektan način, objašnjavajući četnički pokret u Crnoj Gori, objasnio i teška krvoprolića nad muslimanskim stanovništvom tih

krajeva). Ovom bibliografijom zasluživali su pomen i oni rijetki Bošnjaci koji su tokom devete decenije ovog stoljeća obrađivali ove teme, prvenstveno dr. Ejub Mušović, mr. Safet Bandžović, mr. Avdija Avdić, i Hajrudin Čengić, te autor monografije o Velikoj medresi u Skoplju, Bošnjacima-muslimanima Sandžaka i Crne Gore (doktorska disertacija) te monografija o Plavu i Gusinju. To tim prije jer se na prostorima gdje žive Bošnjaci u dijaspori i u današnjim danima javlja težnja da se izvrši njihovo nacionalno odrođavanje, u šta se čak uključuje i navodna muslimanska matica, kao suprotnost koja nema ništa zajedničkog sa bilo kojom maticom, već joj to služi kao plašt, i koja do sada nije ništa uradila na njegovanju kulture, tradicije i svih drugih bitnih elemenata onog što jedan narod čini narodom. Uporedo sa tim aktivnostima propovijeda se i sa najodgovornijih mjesta navodna opasnost od "muslimanskog nacionalizma", samo zato što se na naučnim skupovima spominju i muslimanski partizanski bataljoni, što se pokušava objasniti proces diferencijacije koji je tokom NOB-a među njima nastajao, i što se pokušava organizovanje okruglog stola u Bijelom Polju o Rifatu Burdžoviću "Trši". Ako su ovakve pojave prisutne i objavljene čak i u časopisu Istorijskog instituta iz pera njegovog direktora i ako je u vezi s tim održana i proširena sjednica Predsjedništva Centralnog komiteta SK Crne Gore, onda one objektivno postoje i treba ih objasniti, odnosno makar spomenuti. To tim prije ako je ova tematika bila predmet rasprave i na naučnom skupu *AVNOJ i savremenost*, kao prilog nacionalnoj afirmaciji Bošnjaka. Zbog svega toga valjalo je spomenuti i autore koji su tu problematiku posljednjih desetljeća pokušavali da prezentiraju javnosti.

I na kraju, dopustite mi da izrazim svoje neslaganje sa kritikom jednog od kapitalnih djela, kao što je *Historija Bošnjaka* prof. dr. Mustafe Imamovića. Nije prihvatljivo na onako prepotentan i jednostran način, bez stvarne kritičke analize pokušavati da se ona obezvrijedi, čak i u odsutnosti njenog autora, a da se pri tome ni na koji način ne objasni na čemu su takva kritika zasniva. Zbog toga je smatram subjektivnom, bez stvarnih osnova o onome što je o ovoj knjizi na ovom skupu izrečeno.